VAMMAISFOORUMI
Vammaisjärjestöjen yhteinen ääni

22.9.2022 Eduskunnan talousvaliokunta

Asia: HE 41/2022 vp Hallituksen esitys eduskunnalle tuotteiden ja palvelujen esteettömyysvaatimuksia koskevan direktiivin täytäntöönpanoa koskevaksi lainsäädännöksi

Lausunto

Vammaisfoorumi kiittää eduskunnan talousvaliokuntaa mahdollisuudesta tulla kuultavaksi ja jättää kirjallinen asiantuntijalausunto koskien hallituksen esitystä eduskunnalle tuotteiden ja palvelujen esteettömyysvaatimuksia koskevan direktiivin täytäntöönpanoa koskevasta lainsäädännöstä. Lausuntoon on kuultu myös Vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus Hilmaa, joten lausunto on Vammaisfoorumin ja Vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus Hilman yhteinen

Yleistä

Esteettömyysdirektiivi on merkittävä kuluttajapolitiikan uudistus. Se toteuttaa osin YK:n vammaissopimusta EU:ssa ja edistää useamman henkilön mahdollisuutta hyödyntää tuotteita ja palveluita itsenäisesti. Direktiivi myös mahdollistaa paremmat edellytykset yhdenvertaisuuden toteutumiselle ja osallisuudelle yhteiskunnassa. On tärkeä huomioida myös demografinen kehitys; Suomessa on 1,3 miljoonaa yli 65-vuotiasta, joilla on tarve saada saavutettavia sekä esteettömiä tuotteita ja palveluita. Tämän vuoksi on tärkeää taata, että uudistus on vaikuttava. Lainsäädäntöä luomalla luodaan painetta toteuttaa kestävät perusteet käytettävyyden, esteettömyyden ja saavutettavuuden kehittämiselle kaikille käyttäjille ja kuluttajille.

Vammaisfoorumi on nostanut tämän lainsäädäntöprosessin aikana esiin huolensa seuraavista seikoista:

1. Sähkökirjan määritelmä
2. Rakennettu ympäristö
3. Liikennepalveluiden rajaukset
4. Viestintä
5. Mikroyrityksen määritelmä
6. Valvonta ja oikeusturva

Sähkökirjan määritelmä

Yhdymme perustuslakivaliokunnan huoleen koskien sähkökirjan määritelmää. Hallituksen esityksessä ehdotettu määritelmä sähkökirjaksi ei vastaa direktiivin englanninkielisen version määritelmää. Esityksessä ehdotettu määritelmä on suppeampi kuin englanninkielinen määritelmä.

Ehdotus sähkökirjamääritelmäksi:

Sähkökirjalla tarkoitetaan pääosin teksti- tai graafisessa muodossa olevaa sähköistä teosta, joka muodostuu tiedostosta tai tiedostojen kokonaisuudesta ja jolla on yksilöllinen nimeke tai pysyvä tunniste tai se on muulla tavalla yksilöitävissä. Sähkökirjalla tarkoitetaan myös palvelua, jossa edelleen tarkoitettu teos on digitaalisina tiedostoina saatettu yleisön saataville siten, että tiedostoja voidaan käsitellä, lukea ja käyttää ja niissä voidaan navigoida.

Lukeminen ja navigointi voivat toisinaan edellyttää esimerkiksi eri apuvälineiden käyttöä. Mikäli kirjan tuotantoprosessissa ei ole huomioitu saavutettavuuden tarpeita esimerkiksi tiedoston rakenteessa ja

metatiedoissa, ei kirjaa voi lukea ruudunlukuohjelman avulla. E-kirjat eivät tänä päivänä rajaudu vain yksittäisiksi tiedostoiksi, vaan suurinta osaa e-kirjoista hyödynnetään kuukausimaksullisten palveluiden kautta. Tämän vuoksi on tärkeä huomioida myös sähkökirjapalvelut sähkökirjan määritelmässä.

Mikäli tietointensiivisillä aloilla henkilöillä ei ole pääsyä viimeisimpään tutkittuun tietoon saavutettavassa muodossa, asettaa se esimerkiksi näkövammaiset eriarvoiseen asemaan kuin näkevät henkilöt. Tämä tilanne ei täysin korjaannu tilaamalla materiaalin Celian näkövammaisten kirjastosta, sillä materiaalin saamisessa menee usein jopa useita kuukausia, sillä Celian mahdollisuudet tuottaa materiaalia ovat hyvin rajalliset.

Mikäli sähkökirjan määritelmää ei muuteta, tulee vammaisia henkilöitä eriarvoistava tilanne jatkumaan tavalla, jolla on merkitystä sekä elannon hankkimisen että yhteiskuntaan osallistumisen kannalta. Hallitus olisi myös esityksessään tullut tehdä tästä laajempi kuin vain kuluttajia koskeva uudistus. Erityisen tärkeä olisi ollut laajentaa sähkökirjan määritelmä koskemaan myös oppimateriaaleja, kurssikirjallisuutta sekä ammatti- ja yrityskirjallisuutta.

Esimerkiksi korkeakouluissa opiskelijat saavat Celian kautta vain kirjoja, jotka ovat heidän kurssinsa kirjallisuuslistassa. Tämä vaikeuttaa näkövammaisten opiskelijoiden edellytyksiä lukea muuta materiaalia, joka olisi olennaista tai mielenkiintoista. Harva pärjää lukio- tai korkeakouluopintoissa lukemalla ainoastaan kirjallisuuslistaan merkityt kirjat: tämä onkin myös yhdenvertaisuuskysymys. Nykytilanne, jossa kaikilla ei ole pääsyä täydentävään tietoon ja muuhun kuin kirjallisuuslistan määrittämään kirjallisuuteen, luo eriarvoisuutta. Sen vuoksi kaikilla vammaisilla opiskelijoilla ei ole samoja edellytyksiä menestyä opinnoissa, työllistyä ja osallistua yhteiskuntaan. Esimerkiksi Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ylläpitämän näkövammarekisterin tilastojen mukaan näkövammaiset henkilöt työllistyvät enemmissä määrin juuri korkeakoulututkinnon myötä. E-kirjojen saavutettavuudella on tämän vuoksi keskeinen merkitys siinä, että useampi näkövammainen voisi saada paremmat edellytykset päästä työelämään ja pysyä siellä sekä osallistua meidän yhteiskuntaamme.

Vaikka direktiivi keskittyy markkinoihin ja kuluttajasegmenttiin, olisi tätä asiaa syytä tarkentaa kansallisessa toimeenpanossa YK:n vammaissopimuksen tavoitteiden ja vaatimusten täyttämiseksi. Näitä velvoitteita on mm. pääsy tietoon saavutettavassa muodossa ilman vammasta johtuvia lisäkuluja. Myös Euroopan ihmisoikeussopimus sisältää oikeuden tietoon (artikla 10) sekä syrjinnän kiellon (artikla 14), eikä henkilöitä saa asettaa muita heikompaan asemaan henkilökohtaisen ominaisuuden – kuten vamman - vuoksi. Myös YK:n vammaissopimuksen artikla 5 kieltää kaikenlaisen vammasta johtuvan syrjinnän. Mikäli e-kirjat eivät ole saavutettavia, asettaa tämä mm. näkövammaiset muita heikompaan asemaan juuri vamman vuoksi.

Rakennettu ympäristö

Vammaisfoorumi on erittäin huolissaan siitä, että kolmas liite koskien rakennettua ympäristöä jätetään kokonaan ratifioimatta. Nykyinen maankäytön ja rakennetun ympäristön lainsäädäntö ei ole riittävä. Yhdymme yhdenvertaisuusvaltuutetun huomioihin, jotka he antoivat työ- ja tasa-arvovaliokunnalle. Yhdenvertaisuuslain osittaisuudistuksesta on jätetty pois työryhmän vähemmistöön jääneiden jäsenten esitys kaikille sopivan suunnittelun sääntelystä ja esteettömyyden laiminlyönnin säätämisestä syrjintänä. Tämän vuoksi sääntelyrakenteen puutteisiin ei tule parannusta, jos rakennettua ympäristöä koskeva kolmas liite jätetään ratifioimatta. Perustuslakivaliokunta on myös jättänyt huomionsa tähän liittyen lausunnossaan talousvaliokunnalle. Muodostuu riski, että YK:n vammaissopimuksen 9 artikkeli artikla jää täysin huomioimatta Suomen lainsäädännössä. Suomen nykyinen lainsäädäntö on hyvin sirpaleinen koskien rakennettua ympäristöä eikä anna edellytyksiä vapaalle, sujuvalle ja turvalliselle liikkumiselle. Matkaketjujen toimivuuden periaatteessa, jota hyödynnetään maankäytön ja rakennetun ympäristön lainsäädännössä, ei olla vielä huomioitu esteettömyyden näkökulmaa. Myöskään käynnissä olevissa lakiuudistuksissa ei tätä näkökulmaa vielä olla edistetty.

Perustuslain 6 §:n periaate yhdenvertaisuudesta tämän osalta sellaisenaan ei toteudu ja tilannetta, jossa asiaan olisi voitu saada muutosta, ei olla riittävästi hyödynnetty.

Taloudellisissa argumenteissa ei huomioida, mitä kustannuksia yhteiskunnassa syntyy, jos esteettömyyttä ei huomioida riittävästi. Moni vammainen tai ikääntynyt henkilö ei voi ylläpitää omaa

itsenäisyyttään, vaan tulee entistä riippuvaisemmaksi sosiaalitoimen palveluista ja vammaispalveluista tai syrjäytyy yhteiskunnasta. Tämän lisäksi kyse on periaatteellisesta kysymyksestä yksilön autonomiasta ja oikeudesta vapaaseen liikkumiseen.

Liikennepalvelut

Jotta voidaan tavoitella ilmastoneutraalia yhteiskuntaa, olisi keskeistä, että jokainen saisi edellytykset liikkua turvallisesti. Tämän vuoksi on syytä löytää ratkaisuja sekä luoda sääntelyä, joka edellyttäisi enemmän kuin direktiivit vaativat. Usein näiden direktiivien alkupää on noin kymmenen vuotta vanha ja tavoitteita, joita silloin on asetettu, olisi syytä tarkastella nykyisen yhteiskuntatilanteen näkökulmasta. Direktiivin tavoitetason laajentaminen antaisi suomalaisille yritykselle paremmat edellytykset toimia eurooppalaisilla markkinoilla pitkässä juoksussa, sillä Euroopassa on tehtävä tulevaisuudessa valtavasti toimenpiteitä, jotta pystytään antamaan edellytykset useammalle toimia itsenäisesti riippumatta, onko kyse vammasta vain iän tuomista haasteista. EU:n väestöstä noin 75 miljoonaa on yli 65-vuotiaita. Juuri saavutettavuus-, käytettävyys- ja esteettömyysala ovat osa innovatiivista yhteiskuntaa ja suomalaiset yritykset voisivat juuri tämän alan osaamisella nostaa profiiliaan kansainvälisillä markkinoilla.

Sisämarkkinoissa on jo tänä päivänä sääntelyn suhteen melkoisia eroja: mm. Ruotsissa on säädetty jo 1990-luvulta saakka julkisen liikenteen esteettömyydestä ja saavutettavuudesta, sekä tehty sääntelyä liittyen rakennetun ympäristöön syrjintälainsäädäntöön (diskrimineringslagen). Vastaavia eroja on myös muissa maissa. Nykyinen hallitus on kuvannut itseään ihmisoikeusmyönteiseksi hallitukseksi, joten myös tämän vuoksi olisi syytä pyrkiä toteuttamaan näitä tavoitteita myös konkreettisissa kysymyksissä kuten julkiseen liikenteeseen liittyvissä esteettömyys- ja saavutettavuuskysymyksissä.

Julkisen liikenteen toimivuus arjessa on oleellista myös vammaisten henkilöiden työelämäosallisuuden kannalta. Tähän on entistä suurempi tarve, sillä taksijärjestelmän toimintavarmuus on heikentynyt monin tavoin. Nyt onkin vielä entistä tärkeämpää huolehtia siitä, että julkinen liikenne on esteetöntä ja saavutettavaa myös paikallis- ja seutuliikenteen osalta. Mikäli liikkuminen ei toimi, voi tämä estää osallistumisen työelämään ja koulutukseen. Kaikille tulee luoda edellytykset liikkumiseen siten, että myös esimerkiksi pääsy apuvälinein liikennevälineisiin on mahdollista, ja avustaja- ja opaskoirat on sallittu.

Vammaisfoorumi katsoo, että toimivat ja esteettömät matkaketjut voivat joidenkin vammaisten henkilöiden osalta vähentää kuljetus- ja muiden erityispalveluiden osalta. Tämä hyöty on tärkeä tiedostaa, huomioiden sotealan henkilöhaasteet sekä pyrkimys vähentää öljyriippuvuutta yhteiskunnassa. Vastaavasti ratkaisut, jotka eivät ole esteettömiä, lisäävät jatkuvaa avun ja tuen tarvetta arjessa entisestään tai tekevät osallistumisen täysin mahdottomaksi vammaiselle tai toimintarajoitteiselle henkilölle. Muistettava kuitenkin on, että esimerkiksi sokeiden ja kuurosokeiden kannalta joukkoliikenne ei tule koskaan olemaan täysin esteetöntä.

Viestintä

Maahanmuuttajat, joilla on vamman takia vaikeuksia oppia kieltä, ovat erittäin haavoittuvassa asemassa tiedon saamisen tai välittämisen suhteen esimerkiksi hätätilanteissa. Tekstiviestimahdollisuuden lisäksi tulisi mahdollistaa sekä videopuhelut että asiointitulkin käyttö eri kanavissa. Tällä hetkellä vammaiset vieraskieliset maahanmuuttajat joutuvat turvautumaan oman läheisen tai esimerkiksi naapurin apuun monessa tilanteessa, koska kielitaitoa ei ole.

Sosiaalisen median kautta informaation saaminen on yksi merkittävä väylä. Maahanmuuttajat seuraavat eri Facebook-ryhmiä ja käyttävät mm. viestintäsovellus Telegramia. Kotimaansa televisiokanavista moni saa tietoa omalla äidinkielellään ja näin kävi esimerkiksi koronapandemian aikaan. Olisi hyvä, että televisiossa olisi laajemmin huomioitu suurimmat vieraskieliset ryhmät. Kriisin kohdatessa heillä olisi tuolloin jo valmiina tieto siitä, mistä ajankohtaista, luotettavaa viranomaistietoa voi saada. Tärkeää olisi myös, että viranomaisilla olisi järjestöjen kautta tiedossa yhteyshenkilöt, joiden kautta tietoa voisi levittää haavoittuville ryhmille.

Mikroyritykset

On huolestuttavaa, että mikroyrityksen määritelmä on niin laaja, että 92 % suomalaisista yrityksistä jää tämän direktiivin ja hallituksen esityksessä käytetyn määritelmän ulkopuolelle. Esityksessä ehdotetaan, että esteettömyysdirektiivin palveluja koskevat määräykset eivät koskisi ns. mikroyritysten tuottamia palveluja (s. 74). Direktiivissä mikroyritys on määritelty yritykseksi, jonka palveluksessa on alle 10 työntekijää ja jonka vuosittainen liikevaihto tai vuosittainen taseen loppusumma on enintään 2 miljoonaa euroa. Vammaisfoorumi ehdottaa, että soveltamisessa noudatettaisiin kansallisen yrityslainsäädännön kanssa yhdenmukaista mikroyrityksen määritelmää. Kirjanpitolain (1620/2015) 1:4b mukaisesti mikroyritykseksi määritellään yritys, jolla sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella ylittyy enintään yksi seuraavista kolmesta raja-arvosta tilinpäätöspäivänä 1) taseen loppusumma 350 000 euroa, 2) liikevaihto 700 000 euroa tai 3) tilikauden aikana palveluksessa keskimäärin kymmenen henkilöä.

Valvonta ja oikeusturva

Olemme huolissamme, että tarpeellisia resursseja ei tulla antamaan siihen, että viranomaisen neuvontatoiminta saadaan käyntiin niin pian kuin mahdollista. Yhdymme Etelä-Suomen Aluehallintoviraston näkemykseen resurssitarpeista.

Yrityksille tulee tarjota tukea ja opastusta esteettömyysdirektiivin velvoitteiden täyttämiseksi. Ohjaus ja neuvonta tulee aloittaa riittävän ajoissa. Myös hallituksen esityksessä on todettu tämän uudistuksen lisäävän viranomaistehtäviä.

Valvontaan ja neuvontaan on lisättävä resursseja etupainotteisesti, sillä se nopeuttaa paradigman muutosta ja ennaltaehkäisee valvonnan tarpeita myöhemmin. Vammaisfoorumi pitää hyvänä, että tämä tarve on tunnistettu myös hallituksen esityksessä (s. 91–94).

Standardisointityöhön, johon myös valvontaviranomainen osallistuu, tulee osallistaa vammaisia henkilöitä ja järjestöjä YK:n vammaissopimuksen artiklaa 4.3 kunnioittaen.

Tuotteissa ja palveluissa tulisi myös näkyä, minkä vuoden standardeja tuotteeseen sovelletaan.

Hallituksen esityksessä ei kaikilta osin tule selväksi, kenellä on kokonaisvastuu käyttöön otettavan lainsäädännön toteutumisen seurannasta. Tämän selkeyttäminen on tärkeää sekä direktiivin minimivelvoitteiden täyttämisen näkökulmasta että YK:n vammaissopimuksen toteutumisen kannalta. Jälkivaikutusten arvioinnissa tulee kiinnittää huomiota erityisesti vammaisvaikutusten arviointiin.

Vammaisfoorumi ry

Anni Kyröläinen – pääsihteeri